

Горбачевський Віталій Якович –

доктор юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ У СУЧАСНОМУ ПРАВОСУДДІ

Проаналізовано запобіжні заходи, їх види, порядок клопотання, перелік осіб, які мають право звернутись з клопотанням, розкрито вимоги до змісту, терміни розгляду клопотання та тривалість їх застосування, категорію осіб, до яких вони можуть бути вжиті, а також особливості застосування засобів електронного контролю.

Ключові слова: обвинувачений; підозрюваний; запобіжні заходи; клопотання; ризики; особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою; засоби електронного контролю довідка-реєстр.

Проанализированы меры пресечения, их виды, порядок ходатайства, перечень лиц, которые имеют право обратиться с ходатайством, раскрыты требования к содержанию, сроки рассмотрения ходатайства и продолжительность их применения, категорию лиц, к которым они могут быть применены, а также особенности применения средств электронного контроля.

Ключевые слова: обвиняемый; подозреваемый; меры пресечения; ходатайство; риски; личное обязательство; личное поручительство; залог; домашний арест; содержание под стражей; средства электронного контроля; справка-реестр.

The measures of suppression, their kinds, order of solicitor, are analysed in the article, the list of persons which have a right to appeal with a solicitor is exposed requirements to maintenance, terms of consideration of solicitor and duration of their application, category of persons which they can be applied to, and also feature of application of facilities of electronic control.

Keywords: defendant; suspected measures of suppression; solicitors; risks; personal obligation; personal bail; mortgage; home arrest; holding; under a guard; facilities of electronic control certificate-register.

Н риділяючи особливу увагу запобіжним заходам як інструменту забезпечення кримінального правосуддя законодавець виділив п'ять видів запобіжних заходів: особисте зобов'язання, особисту поруку, заставу, домашній арешт, тримання під вартою, а також об'єднав в окрему главу 18 Запобіжні заходи, затримання особи.

Запобіжні заходи – це заходи кримінально-процесуального примусу попереджувального характеру, пов'язані з позбавленням або обмеженням свобод підозрюваного, обвинуваченого, які за наявності підстав та у порядку, встановленому законом, застосовуються під час кримінального провадження уповноваженими на те органами та посадовими особами слідчим суддею, судом відносно підозрюваного, обвинуваченого, з метою запобігти їх спробам ухилитися від слідства і суду, перешкоджання встановленню істини, продовжити злочинну діяльність, нарешті належної процесуальної поведінки, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень.

Вони можуть застосовуватися до підозрюваних, обвинувачених, які досягли вісімнадцятирічного віку, до неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених крім перерахованих запобіжних заходів можуть застосовуватись передання їх під нагляд батьків, опікунів та піклувальників.

До підозрюваного, обвинуваченого може бути застосований лише один із передбачених законом запобіжних заходів.

Система запобіжних заходів забезпечує можливість оперативного підходу до їх застосування у практиці досудового слідства і судового розгляду кримінальних справ.

Запобіжні заходи розрізняють власні специфічні ознаки: мають особистий характер, оскільки обмежують особисті права суб'єктів кримінального процесу; можуть бути застосовані лише до певних суб'єктів кримінального процесу, підозрюваного і обвинуваченого; характеризуються специфічними підставами і метою застосування; мають більший, порівняно з іншими заходами ступінь примусу – обмеження прав.

Їх застосовують з метою забезпечення оптимальних умов для доказування і досягнення істини, реалізації завдань у кримінальному провадженні.

Запобіжні заходи забезпечують спеціальний режим, у якому повинен перебувати підозрюваний чи обвинувачений.

Питання дотримання прав особи під час розслідування злочинів є пріоритетним у діяльності органів кримінальної юстиції. Перш за все це стосується забезпечення прав підозрюваних і обвинувачених на стадії досудового розслідування.

Запобіжні заходи під час досудового розслідування застосовуються за клопотанням слідчого, погодженого прокурором, або за клопотанням прокурора слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого воно здійснюється.

Закон установлює чіткі вимоги до форми та змісту клопотання про обрання запобіжних заходів.

У клопотанні зазначається назва місцевого суду, до якого воно подається, посада, звання, прізвище та ініціали слідчого, прокурора та в якому кримінальному впровадженні. Описується фабула підозри,

обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення, обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні зазначеного правопорушення, докази, що підтверджують ці обставини. Визначаються ризики, зазначені в ст. 177 КПК України, обставини, на підставі яких слідчий, прокурор встановив наявність ризиків, обґрунтовується необхідність покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України. Вказується який саме вид запобіжного заходу пропонує застосувати до підозрюваного, обвинуваченого слідчий, прокурор.

3 метою забезпечення підозрюваному, обвинуваченому можливості підготовки до захисту при вирішенні слідчим суддею, судом питання про застосування до нього запобіжного заходу закон зобов'язує слідчого, прокурора надати йому копію клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

Підозрюваному, обвинуваченому мають бути надані копії усіх матеріалів, якими у клопотанні обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу.

Розгляд клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу слідчим суддею, судом невідкладно означає, що воно має розглядатися першочергово, але не раніше ніж через 3 години після вручення підозрюваному, обвинуваченому копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу.

Максимальний 72-х годинний термін розгляду такого клопотання дозволений законом лише у трьох випадках: з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого без ухвали слідчого судді, суду; з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі; з моменту подання підозрюваним, обвинуваченим його захисником до суду клопотання про зміну запобіжного заходу.

Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника.

Під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального порушення, чи достатньо підстав вважати наявність ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, на які вказує слідчий, прокурор.

З прийняттям нового КПК України з'явилося багато змін, які в першу чергу, стосуються більш гуманного ставлення до підозрюваних і обвинувачених.

Запроваджено такий запобіжний захід як домашній арешт, тобто заборона підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Цей запобіжний захід, може застосовуватися коли застава вважатиметься занадто м'яким, а тримання під вартою надто суворим запобіжним заходом.

У ст. 183 КПК України визначено, що тримання під вартою застосовується виключно у разі якщо прокурор доведе, що жоден із більш

м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченими ст. 177 КПК України.

Мета запровадження таких стандартів – значне скорочення кількості осіб, які тримаються під вартою до вироку суду. Це у свою чергу дасть змогу розвантажити слідчі ізолятори та ізолятори тимчасового тримання, створити належні умови для перебування затриманих осіб.

У деяких випадках домашній арешт, залежно від соціального положення та займаної посади, надасть можливість продовжити трудову діяльність, забезпечувати матеріально себе та близьких, проживати у колі сім'ї у звичній для себе обстановці, без заборони на спілкування, заняття спортом, користування засобами комунікації тощо.

КПК України передбачає граничні терміни застосування запобіжного заходу – 2 місяці, у разі особливої необхідності, пов'язаній із складністю кримінального провадження, може бути продовжений до 6 місяців.

Домашній арешт як запобіжний захід для вітчизняної юриспруденції не новий. КПК УРСР 1922 р. передбачав домашній арешт як запобіжний захід – обмеження волі у вигляді ізоляції за місцем проживання, з призначенням варти чи без такої.

Але новий КПК у ч. 5 ст. 194 визначив перелік обов'язків, які залежно від обраного запобіжного заходу, покладаються слідчим суддею, судом на підозрюваного, обвинуваченого ухвалою суду. Зокрема п. 9 ч. 5 ст. 194 КПК України визначає обов'язок носити електронний засіб контролю.

Застосування електронного засобу контролю полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження, або іншого втручання в його роботу для ухилення від контролю та сигналізувати про спроби особи здійснювати такі дії.

Відповідно до ч. 3 ст. 195 КПК України електронні засоби контролю можуть застосовуватися у двох випадках: слідчим на підставі ухвали слідчого судді, суду про обрання стосовно підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, та покладеного на нього обов'язку у вигляді носіння електронного засобу контролю; працівникам органів внутрішніх справ на підставі ухвали слідчого судді, суду якою щодо підозрюваного, обвинуваченого обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту. Міністерство внутрішніх справ України наказом від 9 серпня 2012 р. № 696 затвердило «Положення про порядок застосування електронних засобів контролю», а також розробило Методичні рекомендації, якими визначається процедура їх використання слідчими та працівниками органів внутрішніх справ.

Закріплення та зняття електронних браслетів, використання інших пристроїв системи електронного контролю, здійснюють слідчі та працівники органів внутрішніх справ, після відповідної спеціальної підготовки.

Ухвала слідчого судді про обрання підозрюваному запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, з покладанням на нього обов'язку носити електронний засіб контролю, підлягає виконанню органом внутрішніх справ за місцем фактичного проживання особи, яке зазначено у матеріалах кримінального провадження. Ухвала слідчого судді реєструється в журналі вхідної кореспонденції органу внутрішніх справ.

Уповноважений працівник органу внутрішніх справ виїздить до місця проживання підозрюваного, обвинуваченого, роз'яснює йому правила користування пристроєм, техніку безпеки поводження з ним та наслідки самостійного його зняття або неправомірного втручання в його роботу, з метою ухилення від контролю, про що складається протокол, примірник якого надається підозрюваному, обвинуваченому та повідомляє про наслідки невиконання покладених обов'язків, передбачених ст. 179 КПК України. Закріплює браслет на тілі підозрюваного, обвинуваченого. Під особистий підпис вручає пам'ятку експлуатації електронного засобу контролю та відбирає зобов'язання про повну матеріальну відповідальність за цілісність та збереження закріпленого за ним обладнання.

Складається довідка – реєстр, яка надається слідчому та працівнику органу внутрішніх справ, що здійснює контроль за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом. Про застосування електронного засобу контролю негайно повідомляє слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд. Закріплений на тілі особи пристрій дає змогу відслідковувати і фіксувати його місцезнаходження. Пристрій захищений від самостійного знімання, пошкодження, або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та може сигналізувати про спроби вчинити такі дії. Вчинення особою однієї з перерахованих дій є підставою для зміни запобіжного заходу у виді домашнього арешту на тримання під вартою. Це є додатковим стримуючим «стимулом» для особи, до якої він застосовується.

Отже домашній арешт – більш гуманний запобіжний захід, порівняно з триманням під вартою. Його запровадження є прогресивним для українського законодавства. Зважаючи на підвищену увагу з боку міжнародної спільноти, громадськості до питань дотримання законності при взятті осіб під варту та їх подальшому триманні, запровадження запобіжних заходів, передбачених новим КПК України, сприятиме розв'язанню нагальної проблеми дотримання прав особи під час розслідування злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. професорів В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012.
3. Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 9 серп. 2012 р. № 696 / Офіц. вісник України. – № 76. – 2012. – Ст. 3093.
4. Фаринник В. І. Домашній арешт – альтернатива триманню під вартою / В. І. Фаринник // Юрид. вісник України. – № 25, 23–29 черв. 2012.
5. Вільгушинський М. Й. До питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу відповідно до кримінального процесуального кодексу України / М. Й. Вільгушинський, Ю. А. Ліхолетова // Адвокат. – № 11, 2012. – С. 9–13.
6. Демченко К. П. Запобіжні заходи згідно з новим Кримінально-процесуальним кодексом / К. П. Демченко // Правовий тижень. – № 18–20, 22. – 2012.